

В. І. Усик, Л. В. Кулаковська

ГРАВЕТСЬКА ІНДУСТРІЯ СТОЯНКИ МЕЖИГІРЦІ І

*Стаття присвячена введенню в науковий обіг матеріалів стоянки Межигірці І. Колекції при-
таманні характерні для граветського техноком-
плексу визначальні риси. Техніко-типологічний
характер та датування дозволяють вважати цю
пам'ятку одним з найдавніших граветських про-
явів у Середньому Подністрів'ї.*

Ключові слова: верхній палеоліт, гравет, тех-
нокомплекс, Ргані, двобічнооброблені вістря.

Вступ. Середнє Подністрів'я — один із най-
краще комплексно вивчених регіонів Східної
Європи, насичених пам'ятками верхнього па-
леоліту, значна частина яких — багатощарові.

У 1953 р. була опублікована фундаменталь-
на та найповніша за обсягом матеріалу праця
Й. Борисковського «Палеолит України». У
роботі об'ємний розділ було присвячено харак-
теристичі відомих на той час пам'яток Серед-
нього Подністрів'я. «На берегах Дністра та
його приток в межах України відомо близько
110 пізньопалеолітичних місцезнаходжень. Їх
матеріали далеко не рівноцінні. Лише деякі
із них якоюсь мірою розкопані..., дали комп-
лекси крем'яного інвентаря, інші культурні
рештки і фауну. Переважна більшість місцез-
находжень встановлюється на основі знахідок
кількох кременів пізньопалеолітичного ви-
гляду... Ясна річ, не виключена, можливість
виявлення в подальшому у Подністрів'ї і по-
селень з неперевідканим і добре означеним
культурним шаром. Розкопки О. П. Черниша
у 1949—1951 рр. відкривають перспективи у
цьому сенсі» (Борисковский 1953, с. 99—100).

Із цього часу й розпочалися широкомасштаб-
ні комплексні міждисциплінарні дослідження
у Подністрів'ї, які тривали близько 30 років.

© В. І. УСИК, Л. В. КУЛАКОВСЬКА, 2022

Особливо плідний період припадає на
1950—1980 рр. Саме в цей час група під керів-
ництвом Олександра Черниша та Ірини Івано-
вої проводила дослідження стоянок Молодово І
та V, Кормань IV, Бабин, Вороновиця, Оселів-
ка, Атаки тощо (Черныш 1959; 1977; 1982;
1987).

Наступний етап палеолітичних досліджень в
долині Дністра припадає на кінець 1990 — по-
чаток 2000 рр. У 1997 р. міжнародна команда
(Україна, Молдова, Бельгія, Франція) у рамках
проекту INTAS поновила роботи на стоянці Мо-
лодово V. Метою цих робіт було гео-археологіч-
не вивчення регіону, уточнення стратиграфії
та створення єдиної схеми розвитку граветсь-
кого технокомплексу Дністровсько-Прутського
регіону (Haesaerts et al. 2003).

У 1960—1980-х рр. у цьому регіоні, зокрема
на Покутті та Опіллі цілеспрямовані пошукові
роботи проводить місцевий археолог із м. Деля-
тина Михайло Клапчук (Клапчук 1983; Кула-
ковская 2017). Завдяки йому на карті палеолі-
ту України з'явилося понад 100 нових пунктів.
Практично всі вони за техніко-типологічними
ознаками визначені як верхньопалеолітичні,
але позбавлені стратиграфічного контексту.
Лише у 1975 р. йому вдалося відкрити стра-
тифіковану стоянку Межигірці І.

Матеріали і методи. Стоянку Межигірці І
відкрив у 1975 р. М. Клапчук. Він же і провів
перші розкопки у 1976—1977 рр. (Григорье-
ва, Клапчук 1981; Клапчук 1983), у 1980-х рр.
стоянку частково досліджував колектив Архе-
ологічного музею ІА НАН України під керів-
ництвом Л. Кулаковської (Кулаковська 1989;
Kulakovska, Otte 1999).

Таким чином існує дві колекції. Одна збері-
гається у фондах краєзнавчого музею (м. Івано-

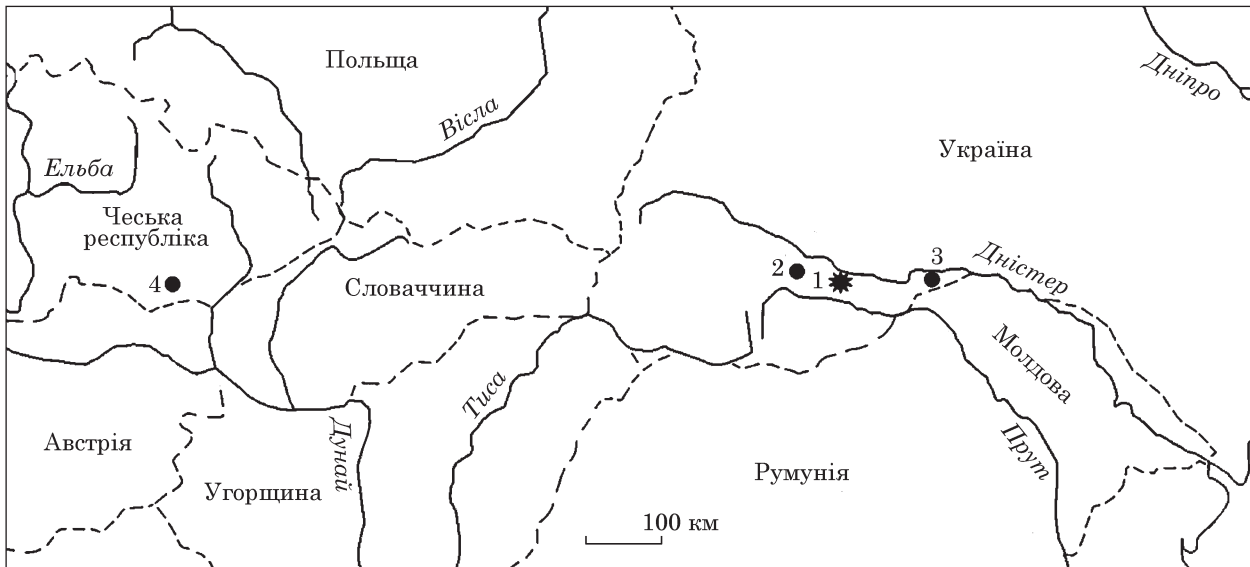

Рис. 1. Карта гравецьких пам'яток: 1 — Межигірці I; 2 — Дорошівці III; 3 — Молодово I і V; 4 — Павлов I

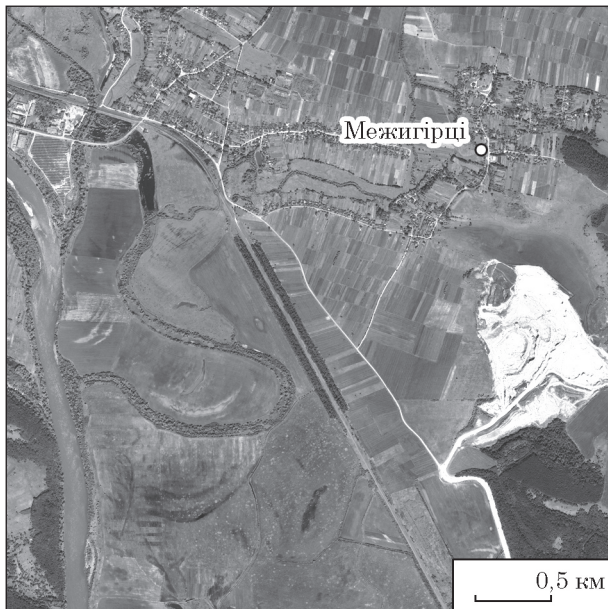

Рис. 2. Локалізація стоянки

Франківськ), інша — в Археологічному музеї ІА НАН України (м. Київ).

Отже, стоянка Межигірці I розташована на 100—120 м терасі (300 м над рівнем моря) лівого берега р. Дністер між селами Межигірці та Дубівці Галицького р-ну Івано-Франківської обл. (рис. 1). Мисоподібний схил пагорба орієнтований на південний захід у бік широкої долини Дністра, сильно зруйнований вапняковим (мергелевим) кар'єром (рис. 2).

Потужність четвертинних відкладів на стоянці досягає 6 м та включає два палеоґрунти: дубнівський (vt) та рівненський (df). Археологічний шар пов'язаний з верхами дубнівського (витацівського) палеоґрунту (Адаменко 1976).

Досліджена площа складає близько 250 м². Археологічний шар добре помітний у профілі.

Основною сировиною є місцевий високоякісний туронський кремій наявний у вигляді конкрецій, переважно овальної форми, довжиною до 20 см.

Окрім цього присутні немодифіковані знаряддя праці, переважно, виготовлені з пісковику.

Розкопки М. Клапчука. Під час досліджень було закладено чотири розкопи, загальна площа яких складає 200 м², культурний шар залягав на глибині 150—165 см у жовтому суглинку і був відзначений скупченнями кісток та лінзами попелу (рис. 3; Григор'єва, Клапчук 1981; Клапчук 1983, с. 106). Визначена фауна представлена північним оленем, конем, мамонтом, бурим ведмедем, вовком, песцем (Клапчук 1983, с. 106, 108).

Розкопки Л. Кулаковської. У 1985, 1987 рр. невеликі дослідження на стоянці проводила експедиція Археологічного музею Інституту зоології НА УРСР під керівництвом Л. Кулаковської. Розкрита площа складала близько 50 м². Стратиграфічна позиція археологічного шару повністю відповідала зафіксованій раніше та визначеній О. Адаменком — верхи витацівського ґрунту. Шар добре вирізняється у вертикальному профілі своїм кольором, насиченістю фауністичними рештками, кременевими артефактами, плямами від вогнищ. Знахідки залягають на глибині 1,60—1,70 м від сучасної поверхні практично горизонтально. На площі знахідки розповсюджуються досить спорадично, практично неможливо прослідкувати залишки будь-яких штучних структур. Невеликі за розміром ділянки зі скупченням крем'яного інвентаря та дрібних кісток лише відносно можна інтерпретувати як залишки виробничих місць.

Уся поверхня має коричнево-червонувато-чорне забарвлення від рознесеної вохри та дріб-

Рис. 3. Вигляд на стоянку Межигірці I

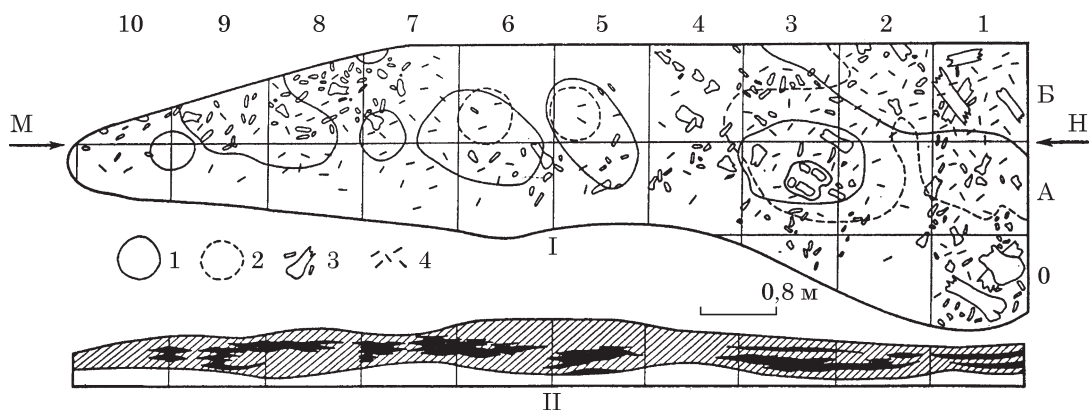

Рис. 4. Межигірці I: I — план розкопу 2 (1 — верхня лінза золи; 2 — нижня лінза золи; 3 — кістки тварин; 4 — знаряддя праці); II — розріз по лінії квадратів М—Н

ного вугілля. Лише в одному місці (р. 5, кв. б/IV—V) зафіксовано залишки довготривалого вогнища. Майже округле в плані, діаметром близько 2 м, заглиблене приблизно на 50 см. Добре фіксується прокал. Вогнище, ймовірно, було оконтурене кам'яними плитами. Навкруг трапляються фрагменти розтрісканого від вогню каменю, невеличкі шматочки обпаленої глини, пести для розтирання вохри.

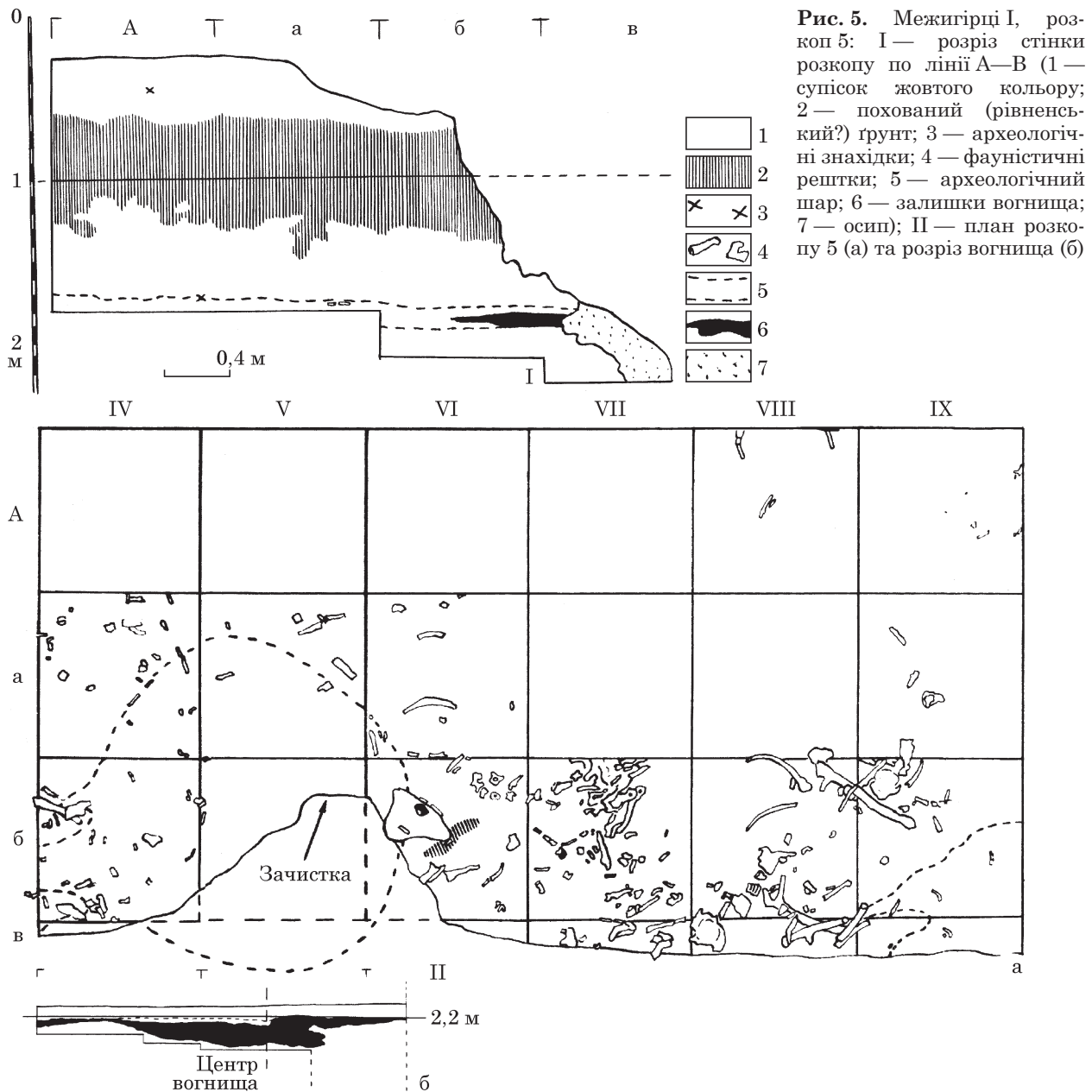
У фауністичному наборі переважає мамонт (*Mammuthus primigenius*) та північний олень (*Rangifer tarandus*). Присутні кістки вовка (*Canis lupus*) та коня (*Equus caballus*). Поодинокі трапляються рештки ведмедя (*Ursus* sp.) та зайця (*Lepus* sp.). На кістках є сліди від зрізання м'яса. Трапляються обгорілі кістки, що свідчить про використання їх в якості палива. Бивень мамонта використовували для виготовлення утилітарних речей (визначення С. Пеана).

Методика. При опрацюванні колекції автори послуговувалися запропонованими В. Гладиліним принципами класифікації (Гладилін 1976). Нуклеуси поділяються на групи з огляду на техніку їх розколювання (паралельні повз-

довжні, біповздовжні, ортогональні, доцентрові тощо) з урахуванням розташування робочих площин (суміжні, альтернативні). На наступному етапі нуклеуси поділяються на типи за формою: циліндричні, підциліндричні, пірамідальні, підпірамідальні, торцеві, клиноподібні, підклиноподібні, прямокутні, тощо.

Циліндричні та пірамідальні ядра демонструють об'ємну морфологію за вигином платформи більше 180°, а підциліндричні та підпірамідальні мають відповідно вигин платформи менше 180°. Прямокутна або овальна форма характерна для нуклеусів з плоскою робочою поверхнею. Торцеві нуклеуси відрізняються вузькою робочою поверхнею. Клиноподібні нуклеуси мають вузьку робочу поверхню і форму клина, яка зазвичай спеціально створена двобічною обробкою. Підклиноподібні нуклеуси мають природне загострення дистальної частини.

Окремі зразки нуклеусів, як, наприклад, Kombewa, не виділяються за типами, оскільки розколювання вентральної поверхні відщепом — заготовки не змінює його форму.

Окремо слід звернути увагу на приклади експлуатації паралельних нуклеусів з двох сторін. До них можуть відноситись різні за напрямом та формою нуклеуси. Нерідко торцеві нуклеуси розколювались з двох боків, не кажучи вже про альтернативні, які за визначенням, є двобічними.

Описані принципи дозволяють отримати більш детальні характеристики традицій первинного розколювання. Важлива інформація може бути отримана при аналізі підготовки площадок нуклеусів та кута їх нахилу.

Результати. Колекція 1. Повна колекція включає близько 9500 артефактів, 7145 з яких походять з розкопок. Решта — це матеріал з поверхні зруйнованого кар'єром культурного шару.

Згідно опису автора розкопок (Григор'єва, Клапчук 1981, с. 59), система розколювання була орієнтована на виготовлення пластин

та мікропластинок з одно- та двоплощадкових нуклеусів. Переважають одноплощадкові ядра. Окремі екземпляри таких нуклеусів із сильно нахилою відбійною платформою було М. Клапчук (Клапчук 1983) помилково зараховано до знарядь праці — так званих «стругів» (рис. 6: 2, 3). Як видається, підґрунтям для подібного визначення виступала присутність дрібної ретуші на кромці площадок. Технологічно такий прийом зазвичай застосовувався для редукції дорсального карнизу (рис. 6: 1—4) перед наступним циклом відокремлення заготовок, який з тих чи інших причин не відбувся. Поодинокими зразками представлені конусоподібні, клиновидні та дископодібні нуклеуси. Знаряддя були поділені на дві групи за довжиною вихідних заготовок. Слід зазначити, що методика поділу заготовок на пластини, пластинки та мікропластинки також базувалася

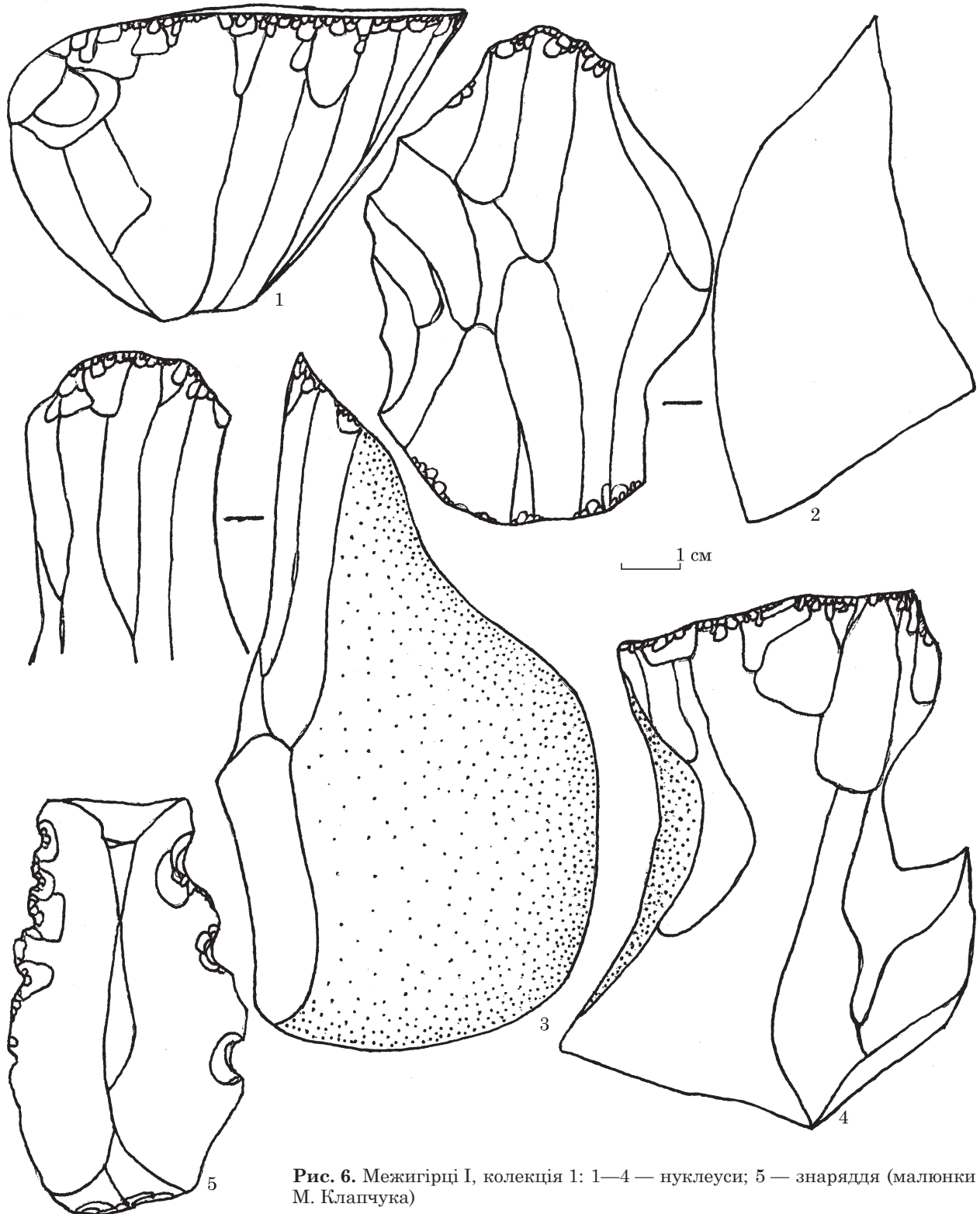

Рис. 6. Межигірці I, колекція 1: 1—4 — нуклеуси; 5 — знаряддя (малюнки М. Клапчука)

на довжині, а не на ширині. Отже, знаряддя однієї групи були виготовлені на пластинках / мікропластинках довжиною до 3,7 см. Заготовками для другої групи слугували пластини та відщепи довжиною 4—8 см.

До першої групи зараховано пластинки з притупленим краєм, пилки та вістря.

Пластини та мікропластинки з притупленою спинкою мають різні варіанти обробки бічної

сторони / сторін та їх кінців: тобто з однією притупленою стороною, з притупленою спинкою з одного боку та ретушню з іншого, що у деяких випадках супроводжувалося прямим, опуклим або косим усіченням.

При цьому зазначалося, що серед виробів з притупленою спинкою прикладів з тронкуванням кінців та додатковим вентральним потоншенням небагато.

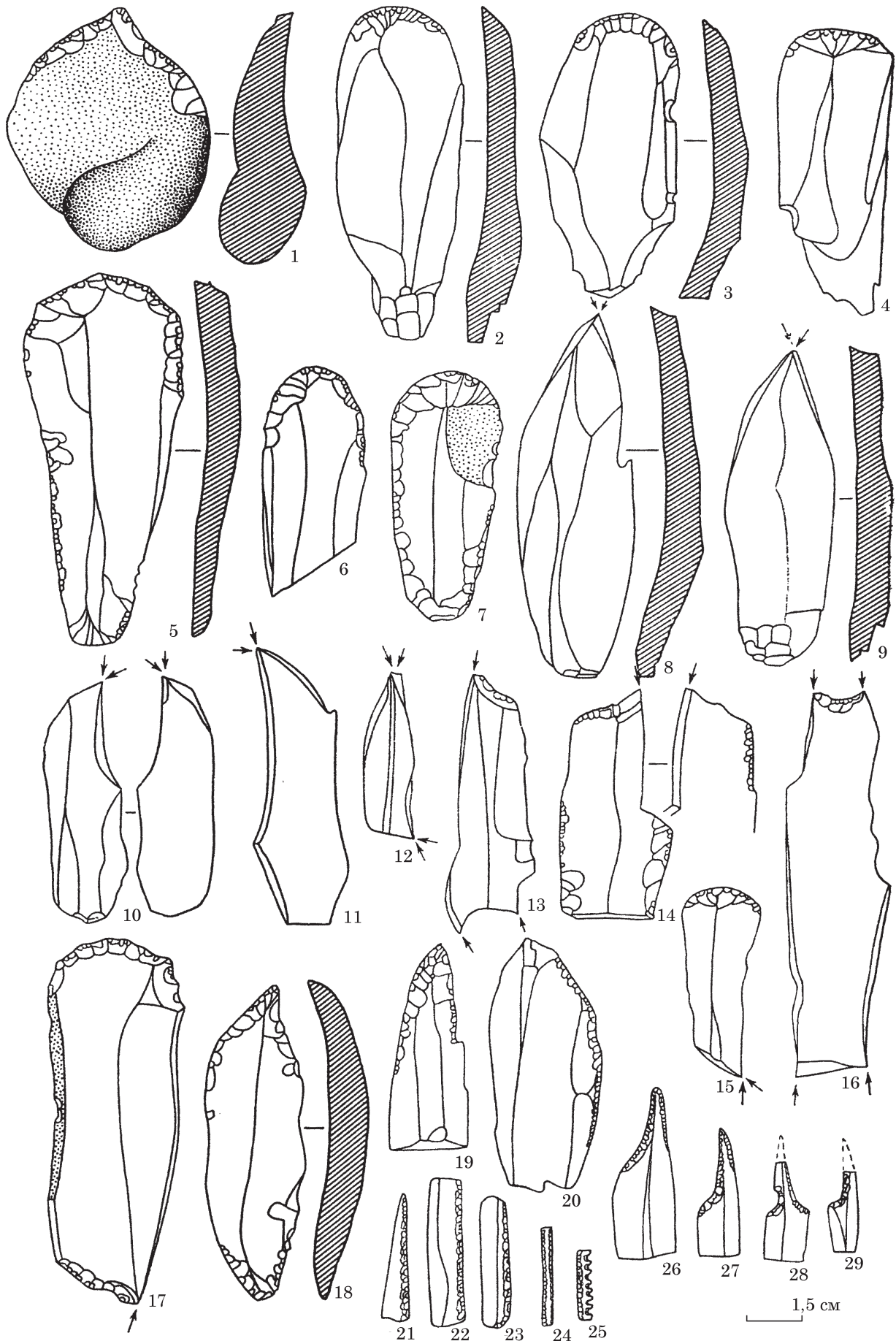

Рис. 7. Межигірці I, колекція 1, знаряддя (малюнки М. Клапчука)

Категорію зубчастих інструментів, виготовлених на мікропластинках з притупленим краєм, правильніше було б називати «мікропилками» (рис. 7: 25).

Категорія вістер, виготовлених на пластинках, включала різні типи знарядь: вістря (вірогідно вістря типу мікрогравет?; рис. 7: 21), вістря з інверсною ретушшю (вірогідно т. зв. *fléchette*?) та ножі типу Ргані (рис. 7: 26—29). Останні мають так зване плече, сформоване на проксимальній частині заготовки. Основна частина ножів типу Ргані, зазвичай, представлена проксимальними фрагментами.

У другій групі знарядь на пластинах і відщепках репрезентативнішими є різці, які переважають над скребками.

У класі різців кількість ретушних та на зламі перевищує кількість двограних. Серед ретушних різців переважають косоретушні. В колекції також представлені поперечні, багатолезвійні та змішані. Дуже часто зустрічаються різці з плоским негативом на вентральній поверхні заготовки.

Кінцеві скребки на пластинах і відщепках переважно прості. Зустрічаються поодинокі екземпляри так званих масивних («товстих» / «thick») скребків на відщепках. Подвійні скребки нечисленні. Окремі зразки скребків, виготовлених на «великих» пластинах, мають довжину від 78 до 110 мм і ширину від 30 до 41 мм.

Незначна серія комбінованих виробів представляє комбінацію скребків з ретушними різцями, різцями на зламі та двограними.

В класі вістер на пластинах, так звані «великі», тобто, масивні вістря трапляються досить часто. Вони також різняться за типами ретуші: від плоскої — до крутої.

У колекції є багато ретушованих, а також тронкованих пластин, робочі ділянки яких утворені прямою, косю або увігнутою ретушшю.

До невеликого комплексу скребел входять прості, поперечні, подвійні зразки. Слід зазначити, що на місці перших розкопок на поверхні знайдено двобічне вістря (Григорьева, Клапчук 1981, с. 61).

Загалом індустрія Межигірців I була визначена як та, що належить до кола молодовської верхньопалеолітичної культури. У хронологічному плані індустрія розглядалася як така, що, ймовірно, відноситься до другої половини розвиненої пори верхнього палеоліту та корелювалася з шаром 7 стоянки Молодово V (Григорьева, Клапчук 1981, с. 62—63).

Колекцію з розкопок М. Клапчука (окрім матеріалів з експозиції Івано-Франківського краєзнавчого музею) опрацювали автори статті. Вона налічує 7618 од., не враховуючи відбійники (6), ретушер та розтиральник (?) (загалом 7626 артефактів; табл. 1).

Аналіз колекції значною мірою був спрямований на технологію первинного розколювання, в першу чергу, класифікацію нуклеусів.

Таблиця 1. Склад колекцій

Клас	Колекція 1		Колекція 2	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Пренуклеус	8	0,1	11	0,18
Нуклеус	221	2,9	72	1,18
Скол із нуклеуса	183	2,4	98	1,61
Відщеп реберчастий	140	1,83	29	0,47
Відщеп	1386	18,19	1930	31,71
Пластина реберчаста	224	2,94	120	1,97
Пластина	2918	38,3	1540	25,3
Пластинка	638	8,37	526	8,64
Мікропластина	32	0,42	56	0,92
Знаряддя	1057	13,87	432	7,09
Різцевий скол	336	4,41	243	3,99
Луска	203	2,66	916	15,05
Фрагмент / уламок	272	3,57	112	1,84
Разом	7618	100	6085	100

Зазвичай, у верхньопалеолітичних колекціях характеристика нуклеусів досить загальна та обмежується визначенням «одно- та двоплощадковий». При цьому досить часто повністю відсутній опис системи розколювання та форми самого ядра. Іноді зустрічаються визначення за формою, як от клиноподібні. Колекція Межигірців I в цьому сенсі не є виключенням, про що було сказано вище. Двоплощадковий нуклеуси не завжди асоціюються саме з системою біпоздовжнього розколювання. Наприклад, визначені Д. Нужним нуклеуси у формі літери «S» (Нужний 2015, с. 16, рис. 2: 2), скоріше за все є двоплощадковими альтернативними. При цьому кожна із робочих поверхонь може бути розколота тільки в поздовжньому напрямі. Форми подібних альтернативних нуклеусів також можуть бути різними.

Колекція М. Клапчука. В колекції нуклеуси представлені цілими екземплярами (200) та фрагментами (21) (табл. 2, 3).

На середньопалеолітичний компонент припадають три доцентрових нуклеуси і нуклеус Kombewa. Доцентрові нуклеуси овальної, підовальної та підчотирикутної форми, скоріше за все, мають випадкове походження та не мають ніякого стосунку до середнього палеоліту. Нуклеуси Kombewa практично можуть зустрічатися у будь-яких за часом колекціях. Тим паче, що серед знарядь Межигірців I є приклади відщепів з вентральними негативами.

Серед паралельних нуклеусів (табл. 3) переважають повздовжні (114 / 57,2 %; рис. 6: 1, 3, 4), біповздовжні нараховують 67 екз. (33,6 %) (рис. 6: 2). Нуклеуси із змінними напрямками розколювання поодинокі та представлені багатоплощадковими (6), перпендикулярними (5), ортогональними (4). За формою підциліндричні та циліндричні (107 / 53,7 %; рис. 6: 2—4) значно переважають над підпірамідальними та пірамі-

Таблиця 2. Колекції 1 і 2, групи нуклеусів

Група	Колекція 1		Колекція 2	
	n	%	n	%
Однонаправлений	—	—	3	6,97
Паралельний				
поздовжній	94	47,0	11	25,58
поздовжно-суміжний	4	2,0	1	2,32
поздовжній				
альтернативний	16	8,0	—	—
біпоздовжній	44	22,0	15	34,88
біпоздовжно-суміжний	23	11,5	4	9,3
біпоздовжній				
альтернативний	—	—	2	4,65
ортогональний	4	2,0	1	2,32
перпендикулярний	5	2,5	—	—
багатоплощадковий	6	3,0	6	13,95
Доцентровий	3	1,5	—	—
Kombewa	1	0,5	—	—
Разом	200	100	43	100

дальними (17 / 8,5 %) (рис. 6: 3). Достатньо велика кількість торцевих (56 / 28,1 %). Клиноподібні (5), чотирикутні (5) та кубічні (5) ядра нечисленні. Один нуклеус має сферичну форму.

Розміри нуклеусів: максимальна довжина: 129,56 мм, мінімальна довжина: 68,93 мм; максимальна ширина: 64,69 мм; мінімальна ширина: 16,74 мм; максимальна товщина: 92,84 мм, мінімальна товщина: 15,86 мм.

Серед усіх визначених (251) відбивних площадок нуклеусів 213 є плоскими, 36 фасетованими та 2 віднесено до первинних. З проаналізованих всіх індивідуальних площадок стандартний кут загострення (90—80°) мають 55,71 % нуклеусів, гострий кут (80—70°) 40,71 %, сильно скошений кут (більше ніж 70°) 3,57 % (рис. 6: 3). Останні характерні для т. зв. «стругів» М. Клапчука.

Плоскі площадки формували / переоформляли одним—двома сколами. Ці вироби отримали назву «таблетки». За пропорціями «таблетки» (183) можна поділити на відщепи (169) та пластини (14). «Таблетки»-пластини як правило відповідають процесу оформлення / переоформлення площадок торцевих та клиноподібних нуклеусів. На кромках площадок багатьох нуклеусів присутні сліди підправки дрібною ретушю задля корекції зайвих дорсальних виступів — карнизів.

Стратегія розколювання була спрямована на виробництво пластин, пластинок, рідше мікропластин як заготовок для різних типів інструментів (табл. 1, 6).

Технологія підготовки нуклеусів для отримання заготовок базувалась на загальному для верхнього палеоліту принципі оформлення направляючого ребра. В колекції виділено 224 реберчасті пластини. Реберчасті відщепи (140)

Таблиця 3. Колекція 1, група й тип паралельних нуклеусів

Група, тип	Кількість	%
Паралельний поздовжній	114	57,2
циліндричний	7	3,51
підциліндричний	47	23,6
пірамідальний	4	2,01
підпірамідальний	7	3,51
торцевий	42	21,1
клиноподібний	3	1,50
підклиноподібний	2	1,0
чотирикутний	2	1,0
Паралельний біпоздовжній	67	33,6
циліндричний	12	6,03
підциліндричний	37	18,59
пірамідальний	1	0,50
підпірамідальний	3	1,50
торцевий	11	5,52
чотирикутний	3	1,50
Паралельний ортогональний	4	2,01
підциліндричний	1	0,50
підпірамідальний	2	1,0
торцевий	1	0,50
Паралельний перпендикулярний	5	2,51
підциліндричний	2	1,0
торцевий	1	0,50
кубічний	2	1,0
Паралельний багатоплощадковий	6	3,01
циліндричний	1	0,50
торцевий	1	0,50
кубічний	3	1,50
сферичний	1	0,50
Доцентровий	3	1,50
овальний	1	0,50
підовальний	1	0,50
підчотирикутний	1	0,50
Разом	199	100

частково можуть мати відношення до функції підготовки ребра, але через заломы дистальних частин отримали укорочені пропорції. Інша частина подібних відщепів є результатом різних технічних операцій, у тому числі і переоформлення площадок.

В колекції присутні первинні відщепи (343) та пластини (343). Відщепи (15) та пластини (3) Kombewa вказують на спорадичне використання вентральної поверхні для розколювання. Пластин — 2918 екз., пластинок — 638 екз., мікропластин — 32 екз. (табл. 1). За огранкою поздовжні переважають біпоздовжні. Серед пластин трапляються приклади захвату протилежної площадки нуклеусу, що міняє їх морфологію з біпоздовжніх на поздовжні.

Розміри пластин: максимальна довжина — 108,6 мм; мінімальна — 51 мм; ширина: 48 / 12,1 мм; товщина: 21 / 2,8 мм.

Таблиця 4. Колекція 2, група й тип паралельних нуклеусів

Група, тип	Кількість	%
Однонаправлений	3	6,97
торцевий	2	4,65
підклиноподібний	1	2,32
Паралельний поздовжній	11	25,58
циліндричний	4	9,3
торцевий	7	16,27
Паралельний поздовжньо-суміжний	1	2,32
торцевий	1	2,32
Паралельний біпоздовжній	15	34,88
циліндричний	5	11,62
підциліндричний	3	6,97
пірамідальний	2	4,65
торцевий	5	11,62
Паралельний біпоздовжньо-суміжний	4	9,3
торцевий	4	9,3
Паралельний біпоздовжній	2	4,65
альтернативний	1	2,32
циліндричний	1	2,32
торцевий	1	2,32
Паралельний ортогональний	1	2,32
підчотирикутний	1	2,32
Паралельний багатоплощадковий	6	13,95
кубічний аморфний	4	9,3
торцевий	2	4,65
Разом	43	100

Знаряддя. У колекції було ідентифіковано 1057 знарядь праці (табл. 1, 5), що значно більше, ніж було визначено в колекції з розкопок М. Клапчука (375 од.). Можливо, така відмінність пов'язана з тим, що до тип-листу не були зараховані вироби з ретушшю, за винятком «закінчених» (формальних) типів (скребки, різці, тощо).

Більшість знарядь виготовлено на пластинах різних типів (768), на відщепі лише 189 екз. Загалом для виготовлення знарядь був використаний широкий спектр типологічно різноманітних за своїм походженням заготовок, у т. ч. і різцевих сколів (табл. 6). Відносно незначна частка припадає на пластинки (59) та мікропластини (25). При цьому необхідно зважати на те, що ширина знарядь з притупленою спинкою часто відображає розмір редукованої ретушньої заготовки.

Скребки (78) поділяються на: прості (58) (рис. 7: 2—4, 6), оформлені на пластинах (40) та відщепі (18); стрілочасті (5); на ретушованих пластинах (13) (рис. 7: 5, 7) та ретушованому відщепі (1). Одним примірником представлено плоский скребок з плечем. Подвійні скребки відсутні. Серед простих скребоків на відщепі два екземпляри мають масивну форму. Віддалено вони можуть трактуватися як атипові кареноїдні, чи просто «товсті».

Таблиця 5. Знаряддя

Тип	Колекція 1		Колекція 2	
	n	%	m	%
Скребок	78	7,37	34	7,87
Різець	442	41,81	156	36,1
Комбіноване знаряддя	20	1,89	7	1,62
Перфоратор	21	1,98	2	0,46
Виріб із притупленою спинкою	34	3,21	68	15,74
Вістря на пластинах / відщепі	5	0,47	6	1,38
Тронкована пластина / відщеп	18	1,7	25	0,57
Ретушована пластина / відщеп	132	12,48	71	16,43
Знаряддя на пластинках / мікропластинах	26	2,45	6	0,57
Виймчастий	100	9,46	8	1,85
Зубчастий	128	12,1	19	4,39
Скребло	1	0,09	2	0,46
«Splintered»	6	0,56	16	3,7
Двобічне вістря	1	0,09	2	0,46
Невизначений	44	4,16	10	2,54
Разом	1057	100	432	100

Таблиця 6. Заготовки знарядь

Заготовка	Колекція 1		Колекція 2	
	n	%	n	%
Відщеп первинний	35	3,31	12	2,77
Відщеп Kombewa	1	0,09	—	—
Відщеп реберчастий	24	15,28	5	15,62
Відщеп	109	10,31	30	6,94
«Таблетка» (відщеп)	20	1,89	3	0,69
Пластина первинна	60	5,67	4	0,92
Пластина реберчаста	73	6,9	27	6,25
Пластина	633	59,88	268	62,03
«Таблетка» (пластина)	2	1,27	—	—
Пластинка	59	5,58	47	10,87
Мікропластина	25	2,36	26	6,01
Різцевий скол	4	0,37	1	0,23
Фрагмент нуклеуса	1	0,09	1	0,23
Уламок	1	0,09	—	—
Фрагмент	9	0,85	4	0,92
Невизначений	1	0,09	4	0,92
Разом	1057	100	432	100

Найпрезентабельнішим класом є різці (442). Найбільше різців сформовано на зламі (204), серед яких відмічено подвійні (30 екз.) та один різець оформлено на вкритій кіркою поверхні.

Двогранні різці — 158 (рис. 7: 8—12):

- симетричні — 37;
- симетричні подвійні — 1;
- косокутні — 74;

- косокутні подвійні — 7;
- кутові — 30;
- кутові подвійні — 7;
- багатолезвійні — 2.

Тронковані або ретушні різці (38) (рис. 7: 14) за формою площадки поділяються на:

- пряморетушні — 1;
- косоретушні — 22;
- ввігнаторетушні — 11;
- опуклоретушні — 4.
- багатолезвійні ретушні — 7.

До категорії комбінованих різців з різними варіантами площадок віднесено 33 екз. (рис. 7: 13, 16). Поперечних різців лише 2 екз.

До класу різців не були включені так звані різці «Corbiac», які найвірогідніше є результатом навмисної досить специфічної фрагментації пластин. Якщо вважати ці вироби самостійним знаряддям (різцем), тоді це буде найчисельнішим тип знарядь у колекції Межигірців I.

Комбіновані знаряддя (20) (рис. 7: 15, 17) включають такі варіанти:

- скребок / різець — 14;
- скребок / тронкована пластина — 1;
- перфоратор / тронкована пластина — 5.

Перфораторів у колекції виділено 21 екз.

Вироби з притупленою спинкою не дуже численні (34). Вони представлені вістрями типу мікрогравет (2) (рис. 7: 21), фрагментом так званого «fleshette», пластинками (16) та мікропластинами (12) з притупленою спинкою (рис. 7: 22—24). Характерними типами є так звані ножі типу Ргані (рис. 7: 26—29). За шириною заготовки їх можливо поділити на пластину, пластинку та мікропластину.

Тронковані або ретушні (18) пластини / відщепи — 18:

- пряморетушні — 6;
- косоретушні — 5;
- ввігнаторетушні — 4;
- опуклоретушні — 3.

Серед ретушованих пластин (99) більшість має дорсальну ретуш по одному краю (65), по обох краях (18). На 16 пластинах відмічена додаткова поперечна вентральна пласка ретуш. Не виключно, що саме ці вироби могли використовуватися у якості стамесок.

Ретушовані відщепи (33) мають дистальну (17), латеральну (11), латеральну та дистальну (3), білатеральну (2) ретуш.

Знарядь з ретушованими виїмками — 100 (на пластинах — 72; на відщепах — 24; на пластинках (3) та мікропластинах (1)). Зубчастих виробів — 128 (на пластинах — 95; на відщепах — 24; на пластинках (9), одна з яких з регулярними зубцями може бути віднесена до мікропилок).

Окрему категорію складають знаряддя на пластинках / мікропластинах (26), що представлені ретушованими пластинками (19), мікропластинами (7).

П'ять знарядь з достатньо симетричними проколюючими кінцями, сформованими регулярною

дорсальною ретушню віднесено до вістер (4 — на пластинах, 1 — на відщепі; рис. 7: 18, 19).

В колекції є одне скребло на первинному відщепі, віднесене до категорії простих опуклих.

Так званих «splintered pieces» 6 екземплярів. Всі вони зроблені на цілих відщепах та мають ділянки з дорсальною ретушню, а також вентральну підтеску. У визначенні цього типу знарядь ми пішли скоріше шляхом термінологічної відповідності морфологічно схожих знарядь, виділених в колекції 2 Д. Нужним (Nuzhny 2009, p. 162).

На особливу увагу заслуговує проксимальний фрагмент двобічного вістря листоподібної форми з лінзоподібним перетином (рис. 13: 3).

Що стосується невизначених знарядь (44), то серед них невизначені різці налічують 43 виробів. Їх невизначеність полягає у відсутності саме площадки після переоформлення шляхом фрагментації. Зважаючи на це число та провідну роль різців (442), то здається, що різцевих сколів (336) в наявній колекції замало. Вочевидь і кількість лусок (203) не зовсім відповідає інтенсивності вторинної обробки. Невизначених фрагментів сколів (242) та уламків (32) також небагато.

«Немодифіковані» знаряддя представлені відбійниками (6), розтиральником (1) та ретушером (1).

Аналізуючи колекцію М. Клапчука автори звернули увагу на той факт, що існує певна кількісна невідповідність між наявними та опублікованими матеріалами. Все ж це не заважає згенерувати інформацію з двох джерел та зробити деякі висновки.

• Загалом первинне розколювання орієнтоване на виробництво пластин та пластинок з повздовжніх та біповздовжніх нуклеусів об'ємних модифікацій, переважно циліндричних, підциліндричних та торцевих форм при використанні органічного відбійника. Доля мікропластин більш низька. В обох випадках відмічаються так звані дископодібні чи доцентрові нуклеуси.

• У наборі знарядь різці чітко переважають над скребками. Серед різців провідна роль належить різцям на зламі. Мікроліти представлені вістрями мікрогравет, пластинками / мікропластинами зі спинкою, ножами типу Ргані. В колекції відмічаються випадки вентральної підтески та тронкування мікролітів. В опублікованих матеріалах та наших дослідженнях присутні так звані мікропилки, в тому числі мікропилки на мікропластинах з притупленим краєм (рис. 7: 25), вістря на пластинах та відщепах, а також супутні знаряддя (пластини / відщепи з ретушню, зубчасто-виїмчасті). В незначній мірі представлені тронковані вироби. Важливо відмітити наявність двобічного листоподібного вістря в нашому дослідженні (рис. 13: 3). Тобто, відсутність чи присутність деяких окремих типів не впливає на загальні

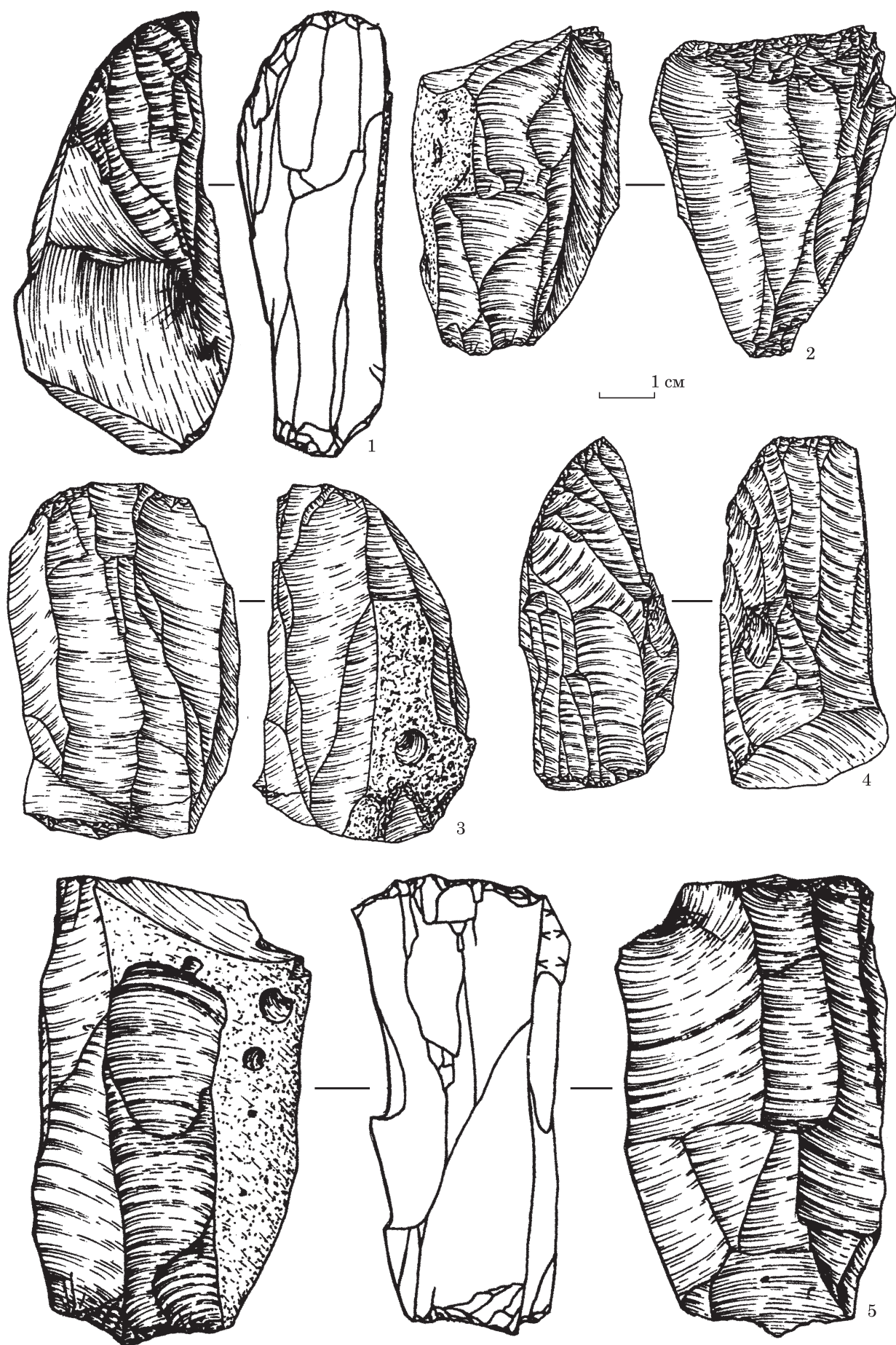

Рис. 8. Межигірці I, колекція 2, нуклеуси (модифіковано з: Нужний 2015)

характеристики цієї гравецької індустрії. В колекції немає вістер з плечем, чи ножів костяноковського типу, а також мікролітів, що зустрічаються пізніше. Таким чином порівняння колекції стоянки Межигірці I з 7-м шаром Молодово V є не зовсім коректним. Набір знарядь тут відповідає ранішому етапу.

Колекція 2 (1985—1987 рр.) достатньо детально опублікована Д. Нужним (Nuzhny 2009; Нужний 2015). Варто зауважити, що автор основну увагу приділяв саме мікролітичним формам знарядь. Водночас автор звернув увагу на мікролітичних формах знарядь.

У запропонованій роботі присутні деякі статистичні відмінності, що пов'язано з характеристикою всього набору колекції. Не завжди автори згодні з типологічними визначеннями Д. Нужного, зокрема, знаряддя визначене як вістря є прикладом комбінованого виробу: скребка з плечем та ввігнутого тронкування з протилежної сторони (рис. 9: 4; Нужний 2015, с. 21, рис. 5: 1). Що стосується трактування так званих «splintered pieces» як стамесок (Нужний 2015, с. 22, рис. 5: 8, 11), то з точки зору функції на цих виробах відсутній гострий робочий край (рис. 9: 11), а сама обробка не має ознак ретуші використання, власне характерної для справжніх «splintered pieces». Але на даний момент ми не маємо вагомих аргументів для об'єднання подібних знарядь під іншою назвою.

Загалом колекція крем'яних артефактів із розкопок 1985—1987 рр. налічує 6085 артефактів, за виключенням немодифікованих знарядь (табл. 1). Артефакти виготовлені на місцевій сировині туронського походження та переважно вкриті білою та сіро-блакитною патиною.

Нуклеоподібні вироби представлені пренуклеусами (11), цілими примірниками нуклеусів (43) та їх фрагментами (29). Заготовками слугували гальки (3), жовна (47), відщепи (14), фрагменти (2) та уламки (1). Невизначені (16) заготовки мають відношення переважно до фрагментів нуклеусів.

Тільки на шести пренуклеусах читається поздовжня чи однонаправлена орієнтація початкової стадії розколювання. Серед визначених за формою нуклеусів п'ять є торцевими.

Так звані однонаправлені нуклеуси (3) мають один негатив, залишений останньою заготовкою. Як правило ця остання заготовка захоплює протилежний край чи протилежну площадку нуклеусу. За формою два нуклеуси — торцеві, а ще один підклиноподібний (табл. 4). В колекції біпоздовжніх нуклеусів більше ніж однонаправлених та поздовжніх (табл. 2, 4). Порівняно з колекцією 1 відмічається відсутність перпендикулярних нуклеусів та поздовжніх альтернативних. Натомість присутні зразки біпоздовжніх альтернативних (рис. 8: 4). Скоріше за все різниця пов'язана з різними стадіями розколювання нуклеусів та меншим набором зразків. За формою переважають під-

циліндричні та торцеві (рис. 8: 1, 3). Підциліндричних менше (рис. 8: 3). Деякі циліндричні (4) скоріше можна віднести до альтернативних двобічних (рис. 8: 5). Біпоздовжні пірамідальні мають випадковий характер (рис. 8: 2).

Загалом система розколювання у цьому зібранні аналогічна такій у колекції 1.

Систему первинного розколювання характеризує присутність реберчастих пластин (120; табл. 1), що свідчить про систематичну підготовку фронтального ребра на початку розколювання. Переоформлення площадок відбувалось шляхом відокремлення так званих «таблеток» (98). В незначній кількості присутні реберчасті відщепи (29). Пластин, пластинок та мікропластин разом більше ніж відщепів. При цьому відзначається незначний процент мікропластин (0,92 %) серед пластинчастих заготовок, в тому числі і серед знарядь. Серед площадок пластин переважають плоскі, рідше двогранні з характерним вентральним карнизом та редукованою дорсальною кромкою.

Знаряддя (432). Скребки (34) представлені так званими простими (23) (рис. 9: 9, 10), що оформлені на пластинах (21) та відщепах (2), один з яких достатньо масивний та нагадує атиповий кареноїдний (рис. 9: 7); на ретушованих пластинах (9) та відщепі (1); подвійним (1) (рис. 9: 8).

Серед комбінованих знарядь відзначаються тільки скребки (5), серед яких чотири стандартні в поєднанні з різцями (рис. 10: 1, 2; двограними — 2; на зламі — 1), а також ввігнутим тронкуванням на протилежному кінці. Ще один скребок з плечем на пластині з білатеральною ретушшю також має комбінацію з ввігнутим тронкуванням (рис. 9: 4).

Два знаряддя віднесено до перфораторів, один з яких на ретушованій пластині має сильно витягнуте «жало» (рис. 10: 16).

Провідним класом знарядь є різці (156), серед яких переважають «на зламі» (71) (рис. 10: 6). Вони представлені одинарними (60) та подвійними (21).

Двогранных різців трохи менше (43) (рис. 10: 10—12):

- симетричні — 17;
- косокутні — 17;
- кутові — 8;
- багатолезвійні — 1.

Тронковані або ретушні різці (19) (рис. 10: 7—9) поділяються на:

- пряморетушні — 1;
- косоретушні — 8;
- ввігнаторетушні — 6;
- ввігнаторетушні подвійні — 4.

В колекції лише один багатолезвійний різець. Комбіновані різці (18) (рис. 10: 14, 15) демонструють такі варіанти поєднань:

- двогранні / на зламі — 5;
- тронковані / на зламі — 7;
- тронковані / двогранні — 6.

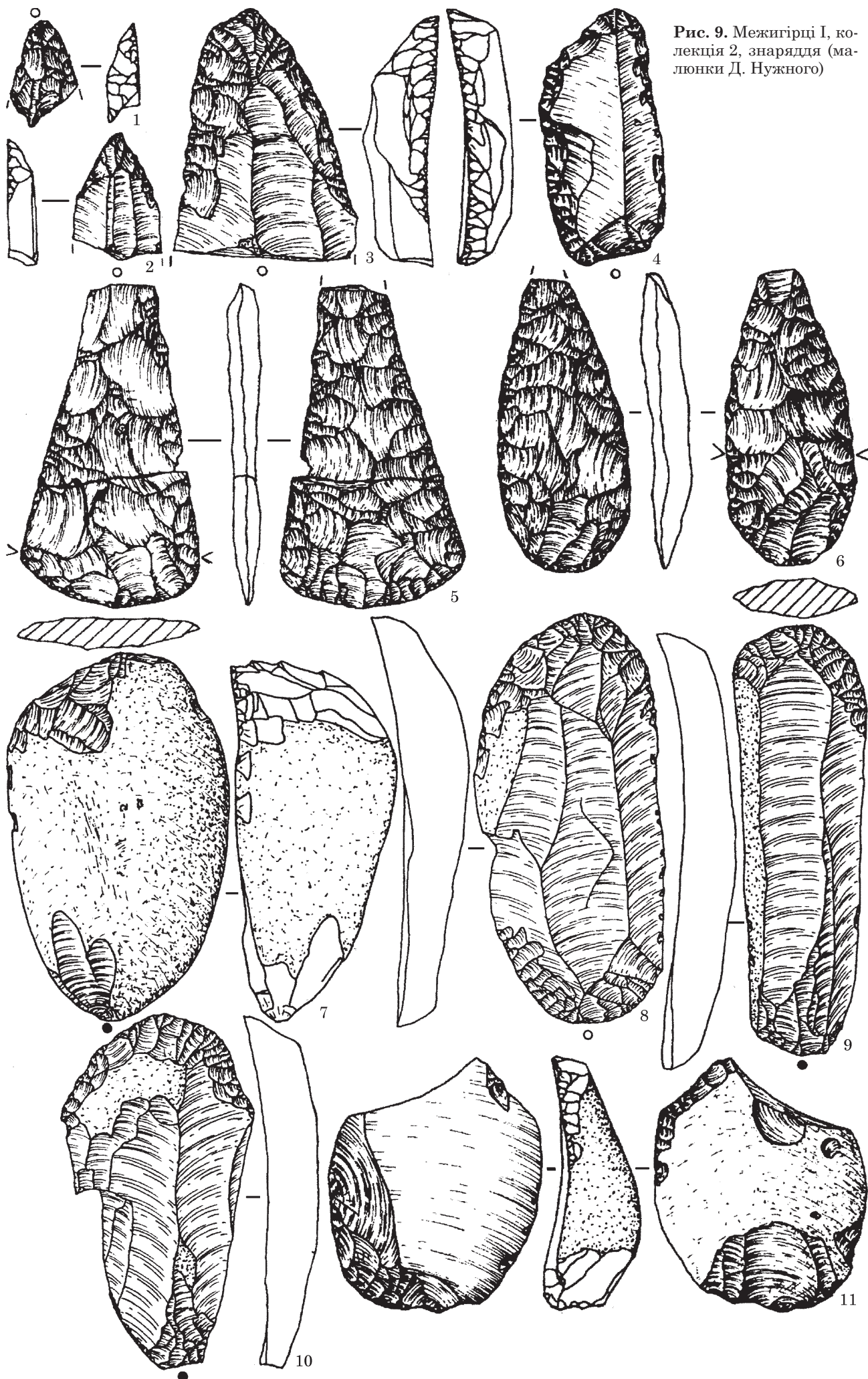

Рис. 9. Межигірці I, колекція 2, знаряддя (малюнки Д. Нужного)

Поперечних різців — 4 екземпляри.

Як і у випадку з колекцією 1 з класу різців були виключені так звані різці «Corbiac», хоча в деяких випадках подібний приклад фрагментації був використаний у якості формування площадок різців, як правило на зламів. До того ж, кожен з подібних зламів продукує два аналогічних за формою «різця» без штучних різцевих негативів.

Вироби з притупленою спинкою (68 екз.; рис. 11) презентують різні типи знарядь. Два вироби на пластинках вірогідно є фрагментами вістер типу гравет (рис. 11: 19, 20). Вістря на пластинках представлені цілим екземпляром типу мікрогравет з тронковою базою (1; рис. 11: 15; 12: 6), а також фрагментами так званих *fléchette* та «ланцету».

Серед пластинок (10) лише 6 виробів мають тільки один притуплений край (рис. 11: 18, 22). Інші чотири екземпляри мають маргінальну дорсальну ретуш з протилежної сторони (рис. 11: 17, 18). На мікропластинах (14) співвідношення тільки латерального притуплення та додаткової ретуші по іншій стороні заготовки складає 8 на 6 (рис. 11: 10, 16).

У трьох знарядь на мікропластинах з латеральною (1) та білатеральною (2) ретушню (притуплений край / ретушований край) відмічено дорсальне, переважно опукле тронкування з обох кінців (рис. 11: 1—3; 12: 4). Ці вироби найімовірніше можуть бути віднесені до бітронкованих, ніж до прямокутників. Аналогічне тронкування присутнє на фрагментах пластинок (3) та мікропластин (3; рис. 11: 11). Фрагменти чотирьох пластинок та однієї мікропластини окрім тронкування мають вентральне потоншення (рис. 11: 11, 21). На двох фрагментах пластинок з притупленим краєм є сліди вентральної плоскої ретуші.

До окремої категорії знарядь віднесено мікропилки. Знаряддя виготовлені на пластинках (1) та мікропластинах (3) з притупленою спинкою з однієї сторони та регулярними зубцями з іншої (рис. 11: 4, 5; 12: 2, 3). До цих мікропилок відноситься так званий ніж типу *Prairie* (рис. 11: 6; 12: 1), який поєднує елементи

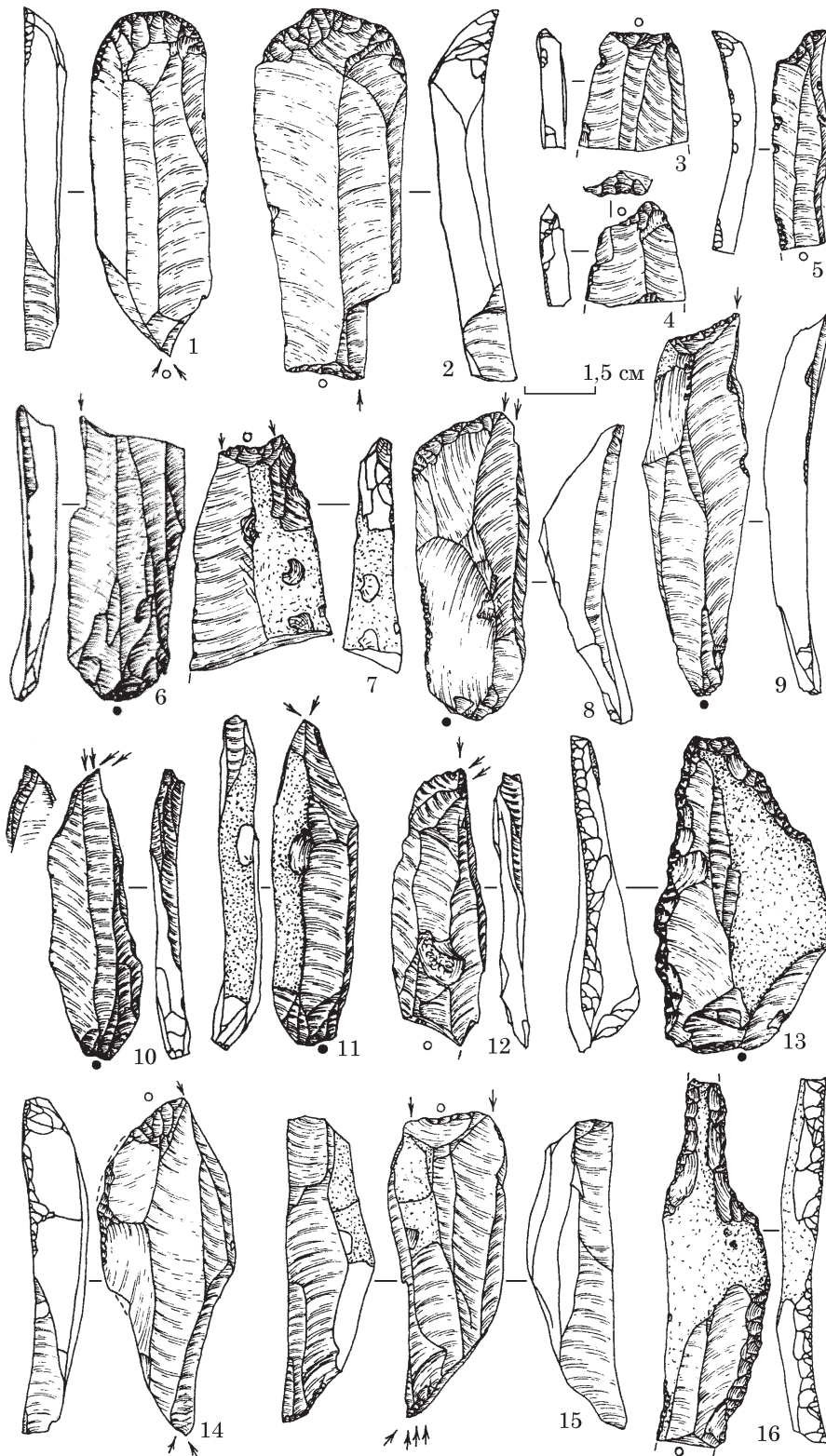

Рис. 10. Межигірці I, колекція 2, знаряддя (модифіковано з: Нужний 2015)

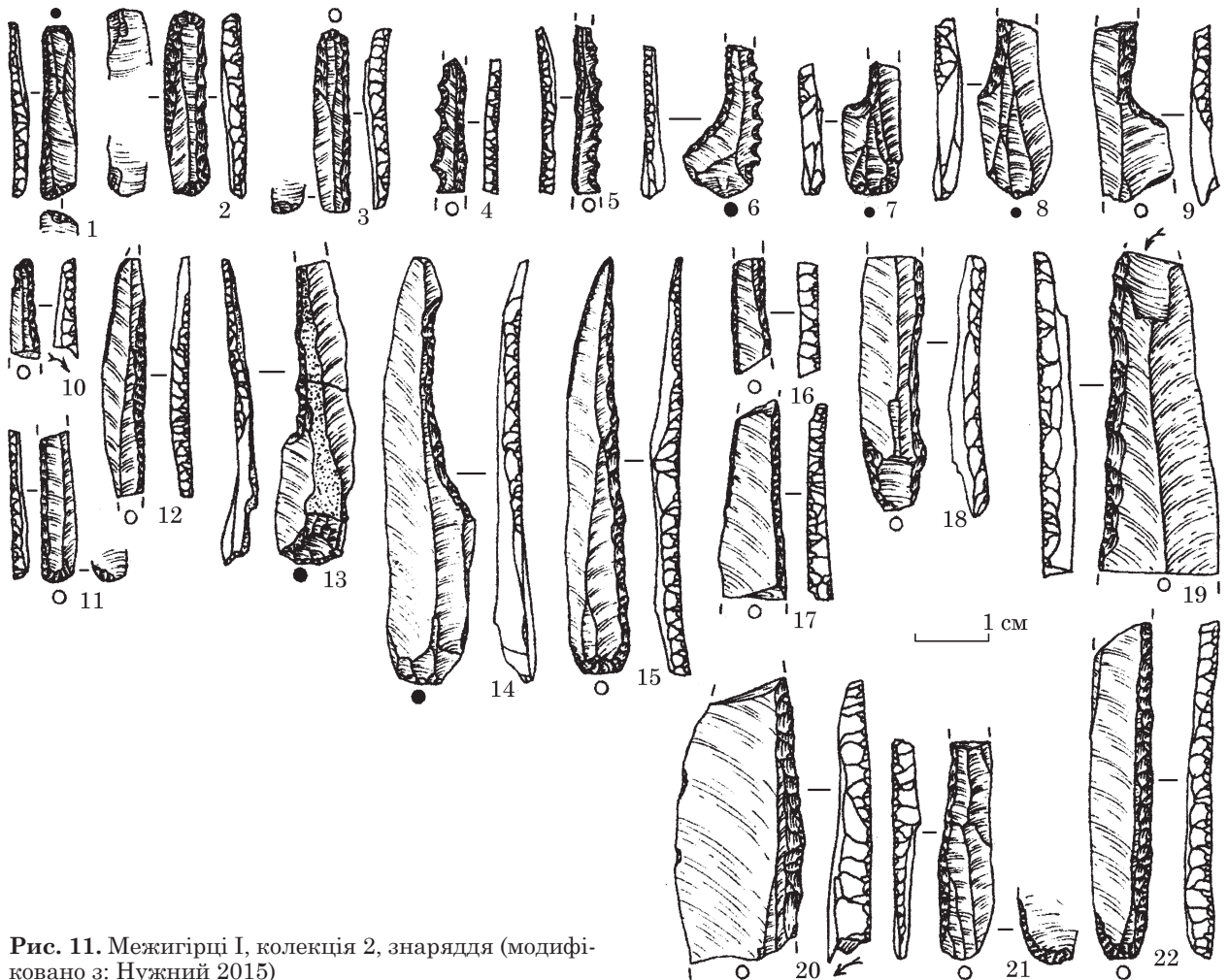

Рис. 11. Межигірці I, колекція 2, знаряддя (модифіковано з: Нужний 2015)

притупленої спинки, зубчастої регулярної ретуші на заготовці з «проксимальним плечем». Цей приклад наочно демонструє трансформацію ширини оригінальної заготовки шляхом нанесення прямовисної ретуші — притуплення спинки, а також ретельного послідовного формування однотипних зубців. Інші ножі типу Ргані (18) (рис. 11: 7—9, 13, 14; 12: 5), 17 з яких виготовлено на пластинках, один на мікропластині, є наочним прикладом процесу оформлення спинки, власне, виготовлення виробів з притупленою спинкою. Три з них мають виїмки на протилежній притупленому краю кромці, які могли бути використані для навмисного зламу (Нужний 2015, с. 19). Так чи інакше ножі типу Ргані не є закінченим типом знарядь, а скоріш за все напівфабрикатами / заготовками для інших типів знарядь.

У колекції 2 наявні п'ять вістер (переважно представлених фрагментами) на пластинах та на масивних заготовках (рис. 9: 3). Вони оформлені напівкрутою дорсальною та загострюючою напівпрямовисною ретушшю (рис. 9: 1, 2). За визначенням Д. Нужного ці знаряддя трактуються як «симетричні» вістря павлівського типу або як виготовлені на заготовках павлівського типу (Нужний 2015, с. 20). Х. Амірханов визначає

Рис. 12. Межигірці I, колекція 2, знаряддя (фото В. Усика)

вістря «павлівського типу» як однобічні листо-подібної форми (Амирханов 1998, с. 20). Спроби знайти оригінальне визначення цьому типу вістер, власне як і сам тип, який би відповідав визначенню, не увінчалися успіхом. На нашу думку варто просто констатувати присутність в гравецьких індустріях вістер з однобічними оформленням різними типами ретуші, яка формує проколюючий кінець. Ці знаряддя

Рис. 13. Межигірці I, знаряддя: 1, 2 — колекція 2; 3 — колекція 1 (фото В. Усика)

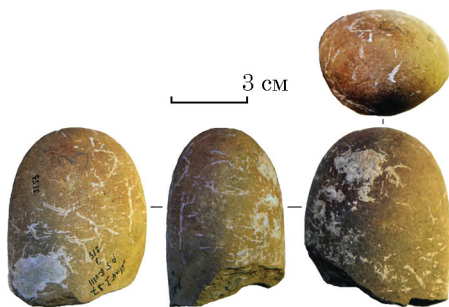

Рис. 14. Фрагмент песта для розтирання вохри (фото К. Степанової)

оформлені на пластинах, інколи досить масивних. Більше того, користуючись вдалим терміном В. Гладиліна, слід вважати їх як і двобічні листоподібні типологічно нейтральними типами (Gladilin, Demidenko 1990) та такими, що не є «культуро визначальними» як, наприклад, вістря з боковою виїмкою, чи ножі костянковського типу.

Вироби з тронкованими кінцями (25) (рис. 10: 3—5) виготовлені, переважно, на пластинах (21) та представлені ввігнуто тронкованими (11), опукло тронкованими (7), косо тронкованими (6) та прямо тронкованими (1) зразками.

Лише в одному випадку косо тронкування помічено на обох кінцях відщепу.

Пластини (59) та відщепи (12) з ретушю мають білатеральну дорсальну (13), білатеральну альтернативну (1), білатеральну вентральну (4), дистальну дорсальну (4), латеральну дорсальну (41), латеральну альтернативну (1), а також латеральну дорсальну та дистальну (2) ретуш. За типом ретуші переважає маргінальна.

Знаряддя на пластинках (4) та мікропластинках (2) оформлені латеральною альтернативною (1), дорсальною (3), вентральною (1) частковою маргінальною ретушю, а також білатерально (1) дорсальною маргінальною ретушю з вентральною підтескою.

Вісім пластин мають дорсальні ретушовані виїмки.

Зубчасті знаряддя (19) виготовлені на пластинах (13), відщепах (4), пластинці (1) та різцевому сколі (1). Одне з відзначених знарядь на пластині має ретуш аналогічну так званім мікропилкам.

В колекції є два скребла: поперечне опукле та конвергентне (рис. 10: 13). Робочий край цих знарядь сформовано вентральною та дорсальною напівстрімкою ретушю відповідно.

Які в колекції 1 присутні так звані «splintered pieces» (12) на відщеплах, які мають нерегулярну ретуш у поєднанні з ветральною підтескою (рис. 9: 11).

Два двобічних вістря із зламаними кінчиками листоподібної та підтрикутної форми (рис. 9: 5, 6; 13: 1, 2) з лінзоподібним перетином сформовані ретельною, майже ювелірною лускатою ретушшю.

Серед невизначених знарядь (10) вісім припадають на невизначені різці.

Відходи вторинної обробки презентовано різцевими сколами (243) та лусками (916). Фрагменти невизначених сколів та уламки складають всього 1,84 % колекції.

Археологічна колекція включає також серію немодифікованих кам'яних знарядь. Йдеться про відбійники та пести. За результатами досліджень К. Степанової саме на стоянці Межигірці I присутні зразки беззаперечних спеціалізованих пестів, які використовували для подрібнення вохри (рис. 14; Степанова 2015).

Дискусія. Таким чином, аналіз двох колекцій стоянки Межигірці I свідчить про їх повну ідентичність у техніко-типологічному аспекті. Це засвідчується як технологічними прийомами, так і типологічним набором.

Первинне розколювання у індустрії Межигірців I направлене, насамперед, на виробництво пластин та пластинок. Ножі типу Ргані наочно демонструють технологію трансформації заготовок: пластинок у знаряддя значно меншої ширини, що вкладається в поняття мікропластина. Слід визнати, що є сенс при роботі з подібними матеріалами звертати увагу на знаряддя з притупленою спинкою з точки зору «важко притуплених» виробів та «легко притуплених», коли ретуш мінімально змінює пропорції (ширину) заготовки крутою, але маргінальною ретушшю.

Співпадає також кількісне співвідношення типів у комплекті знарядь праці. Все це дає право вважати колекцію гомогенною та такою, що належить до гравецького технокомплексу.

Наприкінці 1990-х рр. уперше була запропонована схема розвитку гравецької індустрії у Центральній та Східній Європі (Otte et al. 1996; Noiret 2009). Для дністровського регіону автори використовували показники лише основних, т. зв. опорних пам'яток, зокрема стоянки Молодово V.

Чіткішу схему розвитку гравецької індустрії саме у дністровському регіоні запропонував практично в той самий час І. Борзіяк. При цьому він використав результати досліджень гравецьких пам'яток і в Середньому, і в Нижньому Подністров'ї (Борзіяк, Кулаковська 1996).

Отже, І. Борзіяк зачисляє індустрію стоянки Межигірці I до третьої стадії розвитку гравету Центральної та Східної Європи, діапазон існування якої визначено часом 25000—22000 BP. При збереженні основних типологічних показ-

ників попереднього етапу (видовжені пропорції знарядь, симетричні вістря зі скошеним краєм, кінцеві скребки та переважання над ними різців серединних, бокових та косоретушних, знарядь з притупленою спинкою) знаряддєвий спектр на цьому етапі виглядає більш варіабельним. У той час з'явилися нові технологічні прийоми у виготовленні знарядь як, наприклад, практика фрагментації у вигляді т. зв. різців типу Corbier, збільшується й урізноманітнюється діапазон різців та набір виробів на пластинках та мікропластинах, трапляються ножі типу Ргані та вістря з виїмкою (pointé à stan), трапляються проколки і, що головне, презентабельнішою стає підбірка кістяних артефактів (Борзіяк, Кулаковська 1996, с. 59).

Натомість варто звернути увагу на присутність у колекції Межигірців I, як, загалом, і у багатьох гравецьких індустріях Середнього Дністра листоподібних вістрів. Вони проявляються як *in situ* (Межигірці I), так і досить часто трапляються без чіткої стратиграфічної позиції. Свого часу на цей феномен звернула увагу Г. Григор'єва «У верхньому палеоліті переважають відносно тонкі листоподібні вістря. Вони мають лінзоподібний перетин (розріз), закруглену основу. Трапляються також гострі знаряддя, поверхня яких оформлена пласкою лускатою ретушшю. По краях таких виробів видно дрібну ретуш, бічні сторони гострі» (Григор'єва 1972). Разом з тим дослідниця звертає увагу на той момент, що ці артефакти «На пізньопалеолітичних пам'ятках Придністров'я наконечники нечисленні. Це можна пояснити з одного боку недостатньою дослідженістю місцезнаходження. З іншого боку, це могло бути викликано появою заміників, що вимагало менших витрат зусиль для оформлення (Григор'єва 1972, с. 81).

Колекція Межигірців I повністю вкладається у ці характеристики. Є питання до хронологічного діапазону цього етапу, який не зовсім відповідає датуванню археологічного шару стоянки Межигірці I. Наразі у Середньому Подністров'ї відсутні пам'ятки, хронологічно одночасні з індустрією стоянки Межигірці I (Haesaerts et al. 2007), тому абсолютно справедливо вважати цю пам'ятку найдавнішим проявом гравецького технокомплексу у регіоні. На користь цього свідчить і той факт, що у колекції стоянки відсутні вістря з виїмкою. У Середньому Подністров'ї цей тип знарядь траплявся у пізніший час (25300—22300 BP), причому досить спорадично. Йдеться лише про три пам'ятки: Молодово V (шари 7 і 8), Дорошівці III (шар 6) та Замостя (Борзіяк 1998; Ambrojević, Popović 1938; Kulakovska et al. 2014).

Для культурного шару стоянки Межигірці I отримано серію дат C¹⁴:

1) 17560 ± 270 (Ki-5605);

2) 17200 ± 250 (Ki-5606) (Кулаковська, Ситник 1997);

3) 20360 ± 200 (OxA-7429) (Kulakovska, Otte 1999);

4) 27020 ± 370 (GrN-25391) (Haesarts et al. 2007);

Три перші дати отримано з кісткового вугілля та безпосередньо кісткових решток. З огляду на стратиграфічну позицію (верхи витачівського ґрунту) і техніко-типологічну характеристику, вони є дуже омолодженими. Слід зауважити, що фауністичні рештки є не найкращим матеріалом для подібних аналізів.

У 1997 р. під час огляду профілю стоянки із культурного шару було взято деревне вугілля (*Picea larix*). Отримана (четверта) дата відповідає стратиграфічній позиції шару, власне верхній частині витачівського педокомплексу. Збігаються з цією датою і суто техніко-типологічні показники. Автори вважають її коректною та послуговуються нею в роботі. Свого часу до подібного висновку прийшов і Д. Нужний, спираючись на характеристику археологічного матеріалу (Нужний 2015). У дослідженнях Д. Нужний дійшов висновку про приналежність матеріалів Межигірців I до павлівської культури східного гравету Центральної Європи, тобто до ранньої фази існування цього техно-комплексу. Як здається, така оцінка є оправданою і не визиває заперечень (Polanska 2020, р. 401).

Висновки. Індустріям граветського техно-комплексу дністровського регіону притаманні певні критерії:

- експлуатація об'ємних нуклеусів (циліндричних / підциліндричних, з вузькою робочою поверхнею тощо) з попереднім зняттям реберчастої пластини;
- широкі (3—5 см завширшки) та довгі (до 15 см) пластини «з губкою», що свідчить про застосування відбійника із органічних матеріалів;
- переважання в інструментарії різців, зазвичай, двограних (серединних) та тронкованих;
- в достатку присутні т. зв. «різці» типу Corbiac, які швидше є результатом специфічної фрагментації, ніж окремим типом знарядь;
- підпорядковане положення кінцевих скребків у порівнянні з різцями;
- виразною серією представлені граветські вістря, пластинки / мікропластини з притупленою спинкою, «ножі типу Ргані» та в окремих випадках, вістря з виїмкою;
- специфічним типом знарядь представлені мікропилки на мікропластинах з притупленим краєм;
- трапляються поодинокі листоподібні вістря;
- окрім цього, присутні нечисленні знаряддя, виготовлені із кістки, рогу, бивня мамонта, серед яких найвиразнішими є утилітарні речі, як от шила (вістря), випрямлячі тощо.

Загалом всі ці ознаки тією чи іншою мірою притаманні індустрії стоянки Межигірці I.

Гравет Дністра має свої особливості у способах полювання, організації структури поселення тощо.

Мешканці Межигірців I, як і на інших граветських поселень регіону полювали, переважним чином, на північного оленя, хоча його перевага над мамонтом видається незначною. У фауністичному спектрі стоянки Межигірці I рештки мамонта переважають над північним оленем, що можна пояснити невеликою кількістю проаналізованого матеріалу. Розвинутий був мисливський промисел на пушних звірів, як от вовк, песець, хутро яких могла використовуватись для виготовлення одягу.

Організація поселення Межигірці I є абсолютно типовою для граветських та епіграветських пам'яток цього регіону. На відміну від ідентичних поселень Середнього Дніпра у Середньому Подністров'ї відсутні господарсько-побутові комплекси, зокрема, залишки земляно-кісткових будівель. Фауністичні рештки не сортовані та, як здається, беззмінно поширені на площі. Інколи визначаються місця обробки кам'яної сировини. Разом з тим добре фіксуються залишки багать (рис. 4) або / та добре обладнаних вогнищ (рис. 5). Не виключено, що на поселеннях існували якісь штучні споруди — легкі наземні житла для недовготривалого використання, свідченням чого можуть бути інтенсивно зафарбовані золою та вохрою плями.

Поселення дністровського гравету були сезонними та розташовувалися поблизу шляхів постійних кочівок північного оленя, зокрема, стежок до водопою.

Подяка. Автори висловлюють свою подяку Марселю Отту та Полю Езартсу за допомогу у датуванні індустрії, Олесі Кононенко — за допомогу при оформленні статті.

ЛІТЕРАТУРА

Адаменко, О. М. 1976. Додатковий матеріал до звіту відділу археології Інституту суспільних наук АН УРСР за 1976 р. В: Мацкевий, Л. Г. *Звіт про роботи у Львівській, Закарпатській та Івано-Франківській областях в 1976 році*. Фондові матеріали Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича.

Амирханов, Х. А. 1998. Восточный граветт или граветтоидные индустрии Центральной и Восточной Европы. В: Амирханов, Х. А. (ред.). *Восточный граветт*. Москва: Научный мир, с. 15-35.

Борзаяк, И. А. 1998. Граветт Поднестровья и его связи с «единством Виллендорф-Павлов-Костенки». В: Амирханов, Х. А. (ред.). *Восточный граветт*. Москва: Научный мир, с. 135-142.

Борзаяк, И. О., Кулаковська, Л. В. 1998. Гравет Подністров'я. Загальний огляд. *Археологія*, 4, с. 55-64.

Борисковский, П. И. 1953. *Палеолит Украины*. Москва; Ленинград: Наука.

Гладилин, В. Н. 1976. *Проблемы раннего палеолита Восточной Европы*. Киев: Наукова думка.

Григорьева, Г. В., Клапчук, М. Н. 1981. Верхнепалеолитическая стоянка Межигорцы на Ивано-Франковщине. *Краткие сообщения Института археологии*, 165, с. 58-63.

Григорьева, Г. В. 1972. Позднепалеолитические наконечники среднего Днестра. *Краткие сообщения Института археологии*, 131, с. 78-81.

Клапчук, М. Н. 1983. Новые данные о палеолите и мезолите Прикарпатья. *Советская археология*, 4, с. 103-118.

Кулаковская, Л. В. 1989. Новые данные о палеолите Поднестровья. В: Бибииков, С. Н. (ред.). *Каменный век: памятники, методика, проблемы*. Киев: Наукова думка, с. 50-61.

Кулаковская, Л. В. 2017. Палеолитические изыскания М. Клапчука в Украине. В: Бейсенов, А. З., Ломан, В. Г. (ред.). *Археологическое наследие Центрального Казахстана: изучение и сохранение*. Алматы, с. 137-140.

Нужний, Д. 2015. *Верхній палеоліт західної і північної України (техніко-типологічна варіабельність та періодизація)*. Київ: О. Філюк.

Степанова, К. Н. 2015. Классификация ударно-абразивных орудий верхнего палеолита (по материалам стоянок Русской равнины). *Записки Института истории материальной культуры РАН*, 11, с. 7-23.

Черныш, А. П. 1959. Поздний палеолит Среднего Приднестровья. *Труды комиссии по изучению четвертичного периода*, XV: Палеолит Среднего Приднестровья, с. 5-209.

Черныш, А. П. 1977. Многослойная палеолитическая стоянка Кормань IV и ее место в палеолите. В: Горецкий, Г. И., Цейтлин, С. М. (ред.). *Многослойная палеолитическая стоянка Кормань IV*. Москва: Наука, с. 7-66.

Черныш, А. П. 1982. Многослойная палеолитическая стоянка Молодова I. В: Горецкий, Г. И., Иванова, И. К. (ред.). *Молодова I. Уникальное мустьерское поселение на Среднем Днестре*. Москва: Наука, с. 6-87.

Черныш, А. П. 1987. Эталонная многослойная стоянка Молодова V. *Археология*. В: Иванова, И. К., Цейтлин, С. М. (ред.). *Многослойная палеолитическая стоянка Молодова V. Люди каменного века и окружающая среда*. Москва: Наука, с. 7-94.

Ambrojevici, C., Popovici, R. 1938. Zamostea 1 am Ceremus, Eine jungpalaolitische Fundstelle Nord-Rumaniens. *Dacia*, V—VI, S. 23-39.

Gladilin, V. N., Demidenko, Yu. E. 1990. On the Origin of Early Upper Palaeolithic Industries with Leaf Pointes in the Carpatho-Balkan Region. *Études et Recherches archéologiques de l'Université de Liège*, 42, s. 115-125.

Haesaerts, P., Borziak, I., Chirica, V., Damblon, F., Koulakovska, L., Plicht, J. van der. 2003. The East Carpathian loess-palaeosol record: a reference for the middle and late Pleniglacial in Central Europe. *Quaternaire*, 14, 3, p. 163-188.

Haesaerts, P., Borziak, I., Chirica, V., Damblon, F., Koulakovska, L. 2007. Cadre stratigraphique et chronologique du Gravettien en Europe Centrale. *Paleo*, 19, p. 31-51.

Kulakovska, L. V., Otte, M. 1999. Mezigirzi. *Prehistoire Européenne*, 13, p. 149-166.

Kulakovska, L., Haesaerts, P., Ridush, B., Uthmaier, Th., Hauk, Th. 2014. Upper Paleolithic of Middle Dniester: Doroshivtsi III site. *Quaternary International*, 359, p. 347-361.

Otte, M., Noiret, P., Chirica, V., Borziak, I. 1996. Rythme évolutif du Gravettien oriental. In: Palma di

Cesnola, A., Montet-White, A., Valoch, K. (eds.). *The Upper Palaeolithic, vol. 6, Colloque XII: The Origin of the Gravettian. XIII International congress of prehistoric and protohistoric sciences Forlì, Italie, 8—14 septembre 1996*. Misto, p. 213-226.

Noiret, P. 2009. *Le Paleolithique superieur de Moldavie. Études et Recherches archéologiques de l'Université de Liège*, 121. Liege.

Nuzhnyi, D. Yu. 2009. The industrial variability of the Eastern Gravettian assemblages of Ukraina. *Quartar*, 56, p. 159-174.

Polanská, M. 2020. *Questionnement sur la diversité du Pavlovien par l'étude technologique des gisements moraves*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno, 66. Brno: Czech Academy of Sciences, Institute of Archaeology.

REFERENCES

Adamenko, O. M. 1976. Dodatkovyi material do zvitu vid-dilu arkeolohii Instytutu suspilnykh nauk AN URSR za 1976 r. In: Matskevych, L. H. *Zvit pro roboty u Lvivskii, Zakarpatskii ta Ivano-Frankivskii oblastiakh v 1976 rotsi*. Fondovi materialy Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha.

Amirkhanov, Kh. A. 1998. Vostochnyi gravett ili gravettoidnye industrii Tsentralnoi i Vostochnoi Evropy. In: Amirkhanov, Kh. A. (ed.). *Vostochnyi gravett*. Moskva: Nauchnyi mir, s. 15-35.

Borziak, I. A. 1998. Gravett Podnestrovia i ego sviazi s «edinstvom Villendorf-Pavlov-Kostenki». In: Amirkhanov, Kh. A. (ed.). *Vostochnyi gravett*. Moskva: Nauchnyi mir, s. 135-142.

Borziak, I. O., Kulakovska, L. V. 1998. Hravet Podnistrovia. Zahalniy ohliad. *Arkheolohiia*, 4, s. 55-64.

Boriskovskii, P. I. 1953. *Paleolit Ukrainy*. Moskva; Leningrad: Nauka.

Gladilin, V. N. 1976. *Problemy rannego paleolita Vostochnoi Evropy*. Kiev: Naukova dumka.

Grigoreva, G. V., Klapchuk, M. N. 1981. Verkhnepaleoliticheskaia stoianka Mezhihortsy na Ivano-Frankovshchine. *Kratkie soobshcheniia Instituta arkheologii*, 165, s. 58-63.

Grigoreva, G. V. 1972. Pozdnepaleoliticheskie nakonechniki srednego Dnestra. *Kratkie soobshcheniia Instituta arkheologii*, 131, s. 78-81.

Klapchuk, M. N. 1983. Novye dannye o paleolite i mezolite Prikarpatia. *Sovetskaiia arkheologiia*, 4, s. 103-118.

Kulakovskaia, L. V. 1989. Novye dannye o paleolite Podnestrovia. In: Bibikov, S. N. (ed.). *Kamennyi vek: pamiatniki, metodika, problemy*. Kiev: Naukova dumka, s. 50-61.

Kulakovskaia, L. V. 2017. Paleoliticheskie izyskaniia M. Klapchuka v Ukraine. In: Beisenov, A. Z., Loman, V. G. (ed.). *Arkheologicheskoe nasledie Tsentralnogo Kazakhstana: izuchenie i sokhranenie*. Almaty, s. 137-140.

Nuzhnyi, D. 2015. *Verkhni paleolit zakhidnoi i pivnichnoi Ukrainy (tehniko-typologichna variabelnist ta periodyzatsiia)*. Kyiv: O. Filiuk.

Stepanova, K. N. 2015. Klassifikatsiia udarno-abrazivnykh orudii verkhnego paleolita (po materialam stoianok Russkoi ravniny). *Zapiski Instituta istorii materialnoi kultury RAN*, 11, s. 7-23.

Chernysh, A. P. 1959. Pozdni paleolit Srednego Pridnestrovia. *Trudy komissii po izucheniiu chetvertichnogo perioda*, XV: Paleolit Srednego Pridnestrovia, s. 5-209.

Chernysh, A. P. 1977. Mnogosloinaia paleoliticheskaia stoianka Korman IV i ee mesto v paleolite. In: Goretiskii, G. I., Tseitlin, S. M. (eds.). *Mnogosloinaia paleoliticheskaia stoianka Korman IV*. Moskva: Nauka, s. 7-66.

Chernysh, A. P. 1982. Mnogosloinaia paleoliticheskaia stoianka Molodova I. In: Goretiskii, G. I., Ivanova, I. K. (eds.). *Molodova I. Unikalnoe musterskoe poselenie na Srednem Dnestre*. Moskva: Nauka, s. 6-87.

Chernysh, A. P. 1987. Etalonnaia mnogoslinaia stoianka Molodova V. *Arkheologiia*. In: Ivanova, I. K., Tseitlin, S. M. (ed.). *Mnogosloinaia paleoliticheskaia stoianka Molodova V. Liudi kamennogo veka i okruzhaiushchaia sreda*. Moskva: Nauka, s. 7-94.

Ambrojevici, C., Popovici, R. 1938. Zamostea 1 am Ceremus, Eine jungpaläolithische Fundstelle Nord-Rumaniens. *Dacia*, V—VI, S. 23-39.

Gladilin, V. N., Demidenko, Yu. E. 1990. On the Origin of Early Upper Palaeolithic Industries with Leaf Pointes in the Carpatho-Balkan Region. *Études et Recherches archéologiques de l'Université de Liège*, 42, s. 115-125.

Haesaerts, P., Borziak, I., Chirica, V., Damblon, F., Koula-kovska, L., Plicht, J. van der. 2003. The East Carpathian loess-palaeosol record: a reference for the middle and late Pleniglacial in Central Europe. *Quaternaire*, 14, 3, p. 163-188.

Haesaerts, P., Borziak, I., Chirica, V., Damblon, F., Kou-lakovska, L. 2007. Cadre stratigraphique et chronologique du Gravettien en Europe Centrale. *Paleo*, 19, p. 31-51.

Kulakovska, L. V., Otte, M. 1999. Mejigirzi. *Prehistoire Européenne*, 13, p. 149-166.

Kulakovska, L., Haesaerts, P., Ridush, B., Uthmaier, Th., Hauk, Th. 2014. Upper Paleolithic of Middle Dniester: Doroshivtsi III site. *Quaternary International*, 359, p. 347-361.

Otte, M., Noiret, P., Chirica, V., Borziak, I. 1996. Rythme évolutif du Gravettien oriental. In: Palma di Cesnola, A., Montet-White, A., Valoch, K. (eds.). *The Upper Palaeolithic, vol. 6, Colloque XII: The Origin of the Gravettian. XIII International congress of prehistoric and protohistoric sciences Forlì, Italie, 8—14 septembre 1996*. Misto, p. 213-226.

Noiret, P. 2009. *Le Paléolithique supérieur de Moldavie*. Études et Recherches archéologiques de l'Université de Liège, 121. Liège.

Nuzhnyi, D. Yu. 2009. The industrial variability of the Eastern Gravettian assemblages of Ukraina. *Qurtar*, 56, p. 159-174.

Polanská, M. 2020. *Questionnement sur la diversité du Pavlovien par l'étude technologique des gisements moraves*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno, 66. Brno: Czech Academy of Sciences, Institute of Archaeology.

V. I. Usyk, L. V. Kulakovska

GRAVETTIAN INDUSTRY OF MEZHGHIRTSE I SITE

Long-term interdisciplinary studies of the multi-layer Paleolithic sites in the Middle Dniester (1950—1970s: O. Chernysh, I. Ivanova) allowed creating a cultural-chronological scheme for the development of a local Gravettian technocomplex. The key sites of these investigations are the Molodovo V and Korman IV Paleolithic sites, where the Gravettian levels belong to the chronological period from 28000—29000 to 22000—19000 years ago. Based on the data of archeology and stratigraphy of these and other sites, the Gravettian industries of the Dniester valley were subdivided into five stages (M. Otte, P. Noiret, V. Chirica, I. Borziak).

At the same time, one of the earliest Gravettian sites of this region, Mezghirtsy, which was investigated in the 1970—1980s, is often ignored in the periodization of the local Gravettian, or mistakenly refers to a later period. Previously, the lithic industry of the site was assigned to the third stage of the Dniester Gravettian. The collection of Mezghirtsy I site is characterized by the production of wide blades (3—5 cm in width / up to 15 cm long) from unidirectional and bi-directional volumetric cores by a soft hammer. The predominance of massive dihedral burins, burins on a break, burins on truncation above the end scrapers. A typological set is characterized by backed tools as Gravettian points, «Rgani» knives, backed bladelets, micro-Gravettian points, microsaws. At the same time, there are no shouldered points. Additionally, one of the characteristic features of the inventory is the presence of bifacial leaf-shaped points. The technical-typological data and the dating of the site (28—27 kyr) allow us to confidently attribute the industry to the earlier stage (second stage) of the «Middle Dniester» or to the early stage of the formation of the «Molodovo culture». At the same time, the industry has certain features of the so-called Pavlovian culture of eastern Gravettian.

Keywords: Upper Paleolithic, Gravettian, technocomplex, Rgani, bifacial leaf-shaped points.

Одержано 22.12.2022

КУЛАКОВСЬКА Лариса Віталіївна, кандидат історичних наук, завідувач відділу, Інститут археології НАН України, Київ, Україна.

KULAKOVSKA Larissa, Candidate of Historical Sciences, Head of the Department, Institute of Archaeology, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

ORCID: 0000-0002-8704-8642,

e-mail: larissa.kulakovska@gmail.com.

УСИК Віталій Іванович, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інститут археології НАН України, Київ, Україна. Тимчасово: науковий співробітник, Інститут археології Чеської академії наук, Брно, Чеська республіка.

USYK Vitaly, Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher, Institute of Archaeology, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine. Temporarily: Researcher, Institute of Archaeology of the Czech Academy of Sciences, Brno, Czech Republic.

ORCID: 0000-0002-2671-3485,

e-mail: vitaly.i.usik@gmail.com.